

Tsiviilisikute vahetu osalemine vaenutegevuses ehk mis asjaoludel saab tsiviilisikust legaalne sihtmärk

Olavi Jänes

Balti Kaitsekolledži õigusnõunik

1. Rahvusvaheline relvakonfliktiõigus näeb üldreeglina ette tsiviilisikute kaitse relvakonfliktist tulenevate ohtude eest. Sealhulgas ei tohi tsiviilelanikkonda ega üksikisikuid rünnata. Selline õiguslik kaitse ei ole siiski absoluutne, kuna Genfi konventsioonide lisaprotokoll I Art. 51 (3) ja lisaprotokoll II Art. 13 (3) välistavad kaitse ajal, mil tsiviilisikud osalevad vahetult vaenutegevuses.

2. „Vahetu osalemise“ kontseptsioon, mis võimaldab tsiviilisikut rünnata, kohaldub üksnes relvakonflikti olukorras. Kui olukord ei küündi relvakonfliktini, kohaldub siseriiklik karistusõigus ja inimõiguste regulatsioon. Olukorra määratlemine relvakonfliktina või selleni mittekuündivana määrab lisaks kasutatava jõu määrale (erandiks jõu kasutamine enesekaitseks) sageli ka selle, kes on jõu kasutaja (sõjavägi või politsei).

3. Rahvusvaheline Punase Risti Komitee on välja töötanud juhised „vahetu osalemise“ kontseptsiooni rakendamiseks. Tegemist on vaieldamatult tänuväärse panusega relvakonfliktiõiguse rakendamise praktika ühtlustamisse, kuid kontseptsiooni rakendamine on sellegipoolest väljakutseid pakkuv.

4. Juhiste kohaselt võib vaenutegevuses vahetult osalevat tsiviilisikut rünnata, kui on täidetud järgmised kriteeriumid: a) tegemist on relvakonflikti olukorraga, b) tsiviilisiku osalemine on „piisavalt“ vahetu, c) rünnata võib vaid vahetu osalemise kestel, mitte enne ega pärast seda. Huvitavaks erijuhtumiks vahetu osalemise ajalise kestuse osas on mitteriikliku relvastatud rühmituse liikmesus. Sellise rühmituse liikmeid loetakse „vahetuteks osalejateks“ kogu liikmeksoleku aja jooksul. Liikmeks olek on samas faktiline olukord, mis võidakse muu info puudusel tuletada ka isiku käitumismustrist.

5. Vahetu osalemise kriteeriumide täidetuks lugemine eeldab kvaliteetse informatsiooni olemasolu ja asjakohast analüüsi. Relvakonflikti olukorras, eriti väljaspool kodumaad, on sageli raske omada kõige ja kõigi kohta soovitud informatsiooni, mistõttu kätkeb „vahetu osalemise“ kontseptsiooni kergekäeline rakendamine sõjaväelaste jaoks reaalselt kriminaalvastutuse ohtu.

6. Tsiviilisikute vahetu osalemine relvakonfliktides on tänapäeval tavalisem juhtum kui kahe või enama riigi relvajõudude omavaheline mõõduvõtmine. Koos üldise relvakonfliktide avaldumisvormide kasvava keerukusega nõuab see riikidelt panustamist sõjaväelaste tippasemel haridusse ja väljaõppesse ning üha enam ka juriidiliste nõuandjate kaasamist sõjaliste operatsioonide planeerimisse ja läbiviimisesse.